

Jana Hoffmannová

Jubileuszowy tom zbiorowy („Festschrift”) jako interakcyjny i intertekstualny gatunek komunikacji naukowej

Tekst i Dyskurs = Text und Diskurs 6, 359-372

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jana Hoffmannová (Praha)

Jubileuszowy tom zbiorowy („Festschrift”) jako interakcyjny i intertekstualny gatunek komunikacji naukowej

Artykuł poświęcony jest gatunkowi księgi jubileuszowej – zbioru ofiarowanego wybitnemu specjalistcie z jakiejś dziedziny (w tym przypadku z dziedziny lingwistyki) z okazji jego jubileuszu. Rozważane jest miejsce zbioru jubileuszowego w obrębie dyskursu naukowego, zwraca się uwagę na jego intertekstualny charakter i na jego stosunek do innych podobnie motywowanych gatunków (laudacja, portret, nekrolog). Następnie analizowane są interakcyjne aspekty księgi jubileuszowej – w jaki sposób autorzy artykułów manifestują swój stosunek do osoby i dzieła jubilata (cytują lub analizują jego opinie, odnoszą się do jego indywidualnego stylu, podejmują jego tematy bądź terminologię, wspominają swoją z nim współpracę). Uwagę poświęca się także tytułom poszczególnych artykułów w zbiorze, ich układowi, retorycznemu patosowi, figuralnym sposobom wyrazu i pełnym humoru dedykacjom. Analizowane są też najczęściej używane akty mowy, jak podziękowania, gratulacje, pochwały i komplementy.

The Festschrift as an interactional and intertextual genre of scholarly communication

The article is devoted to the genre of Festschrift, i.e. a volume dedicated to an eminent scholar in a particular field (linguistics in this case) on the occasion of his or her birthday/jubilee. It focuses on the position of the Festschrift in scientific discourse, its intertextual character and its relationship to other genres with similar communicative intentions (laudatio/eulogy, brief biographical portrait, obituary). It further analyzes the interactional aspects of the Festschrift: the way in which authors of contributions manifest their relationship to the personality and works of the honoree, citing and analyzing his or her opinions, dealing with the honoree's individual style, utilizing his or her topics or terminology, or reminiscing about collaboration with the scholar. The article also devotes attention to titles of the individual contributions to the volume, their ordering, rhetorical pathos, figurative expression and humorous dedications. Frequently-used speech acts such as thanking, congratulating, praising and complimenting are also analyzed.

Die Festschrift als interaktionale und intertextuelle Textsorte der wissenschaftlichen Kommunikation

Der Aufsatz befasst sich mit der Textsorte *Festschrift*, d. h. Sammelbänden, die bedeutenden Persönlichkeiten eines Faches (hier: der Linguistik) zu einem Lebensjubiläum gewidmet sind. Er konzentriert sich auf die Position der Jubiläumsfestschriften im wissenschaftlichen Diskurs, ihre intertextuelle Natur und ihre Beziehungen zu anderen Textsorten mit ähnlicher Kommunikationsmotivation (Laudatio, Medaillon, Nekrolog). Ferner werden die interaktionalen Aspekte der Festschrift analysiert: die Art und Weise, wie die Autoren der Beiträge im Sammelband ihre Beziehung zu der Persönlichkeit und zum Werk des Jubilars zum Ausdruck bringen (ob sie ihn zitieren und seine Ansichten erörtern, sich mit seinem Individualstil befassen, seine Themen bzw. Terminologie übernehmen, sich an ihre Zusammenarbeit mit dem Jubilar erinnern usw.). Der Artikel richtet seine Aufmerksamkeit auch auf die Titel der einzelnen Beiträge im Sammelband, die Art und Weise ihrer Reihung, rhetorisches Pathos, figurative Ausdrucksweise und humorvolle, witzige Dedikationen. Auch häufige Sprechakte wie Danksagung, Glückwunsch, Lobpreisung oder Komplimente werden dabei berücksichtigt.

W związku z tym, że mój artykuł w znacznej mierze poświęcony jest kwestii **nawiązań** w dyskursie naukowym, chciałabym wspomnieć, iż Zakład Stylistyki i Lingwistyki Tekstu w Instytucie Języka Czeskiego Czeskiej Akademii Nauk¹ w Pradze zajmuje się tematyką dyskursu naukowego już od dawna. Wymienię tu choćby publikację S. Čmejrkovéj, F. Daneša i J. Světlej *Jak napsat odborný text* [Jak napisać tekst specjalistyczny] (1999, rec. Hoffmannová, 2001), liczne prace Čmejrkovéj na temat „academic writing”, a z własnych prac – np. artykuł *Hand-out jako žánr* [Hand-out jako gatunek] (Hoffmannová, 2002). Badaniem dyskursu naukowego zajmują się także inni członkowie Zakładu, m.in. jego obecny kierownik, Petr Kaderka. Wymienię jeszcze jedną ze swoich ostatnich prac na ten temat (Hoffmannová, w druku), ponieważ w jej tytule stawiam pytanie: *Ile nieformalności zniesie współczesny tekst naukowy?* Nieformalność w tekstach naukowych jest tematem, którym od kilku już lat zajmujemy się wraz z Petrem Marešem (tu można wspomnieć jego artykuł z roku 2004 *Gry w nieformalność. O nieformalnym wyrażaniu się we współczesnych tekstach specjalistycznych*).

Festschrift to gatunek tomu zbiorowego poświęconego wybitnej osobistości w jakiejś dziedzinie (w analizowanym tu przypadku – w dziedzinie lingwistyki), wydawany z okazji jej jubileuszu. Jeśli chodzi o metodologię, będę się poruszać na gruncie stylistyki funkcjonalnej, retoryki i pragmatycznie ukierunkowanej lingwistyki tekstu. Jeśli zaś chodzi o materiał badawczy, do tej pory opracowałam łącznie 21 publikacji, w tym 14 tomów zbiorowych poświęconych lingwistom lub lingwistkom czeskim i 7 książek dedykowanych ważnym postaciom języko-

¹ Oryginalna nazwa jednostki: Oddělení stylistiky a lingvistiky textu Ústavu pro jazyk český AV ČR (przyp. tłum.)

znawstwa słowackiego. Od razu na wstępie chcę podkreślić, że temat z całą pewnością nie zostanie wyczerpany, m.in. dlatego, iż ma on charakter dwupoziomowy. To oznacza, że powinienam oddzielnie przeanalizować gatunek całego jubileuszowego **tomu zbiorowego**, a oddzielnie gatunek **artykułu** pisanego do Festschriftu. Postaram się połączyć obie te perspektywy, choć będzie to jedynie zarys problematyki. Skoncentruję się głównie na intertekstualnych, a zwłaszcza na interakcyjnych aspektach obu tych gatunków.

Tomy zbiorowe publikowane dla uczczenia jakiejś osoby są często (choć nie zawsze) zapisem **konferencji** zorganizowanej na cześć jubilata. Kwestię związku pomiędzy tymi gatunkami komunikacji naukowej, czyli pomiędzy konferencją a tomem zbiorowym, zmuszona jestem w tym momencie pominąć, choć i ona otwiera szerokie pole do badania relacji między wypowiedziami mówionymi a pisanymi. Warto przypomnieć, jakie jest miejsce ksiąg jubileuszowych w dyskursie naukowym – miejsce wynikające z ich związku z gatunkami służącymi podobnym celom komunikacyjnym i stosującymi podobną strategię. Do tej rodziny gatunków należy m.in. **hasło encyklopedyczne** poświęcone wybitnej postaci z danej dziedziny, zamieszczane w encyklopedii typu *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky* [*Kto jest kim w dziejach czeskiej lingwistyki*] (Černý/Holeš 2008). Hasło tego typu to rzeczowy tekst informacyjny, podający dane o życiu, a przede wszystkim o dorobku tej postaci, wraz z bibliografią jej prac; jako takie, jest gatunkiem wyraźnie intertekstualnym, ale nie ujawnia zamiaru wejścia w interakcję. Poza hasłem encyklopedycznym do rodziny tej należą **portrety**, **laudacje** i **nekrologi** – gatunki balansujące na granicy między rzeczą informatywnością a funkcją pochwalną. Od autorów, którzy pragną oddać hołd czy wyrazić wdzięczność jubilatowi lub zmarłemu, zależy większy lub mniejszy stopień **subiektywizacji** tekstu. Portrety i laudacje publikowane są przeważnie w czasopismach specjalistycznych, ale wchodzi też w skład Festschriftów, gdzie zwykle zamieszczane są na początku publikacji. Zawierają fakty z życia jubilata, informacje o jego działalności badawczej, naukowo-organizacyjnej i dydaktycznej, a jednocześnie wprowadzają nas w kontekst coraz bardziej nasycony interaktywnością, odniesieniem do konkretnej osoby, wielowarstwowym **dialogiem** między autorami tych omówień a jubilatem. Podobnie jak w artykułach, które w tomie występują po tekstach wstępnych, także i tu – oprócz kwestii naukowych i zawodowych – dochodzą do głosu stosunki osobiste i międzyludzkie, pojawiają się podniosłe, metaforyczne sformułowania, patos, figury retoryczne, akty mowy takie, jak podziękowania czy gratulacje; w różnym zakresie stosowane są zwroty nieoficjalne, humor czy dowcip. Zanim przejdę jednak do kwestii stylu, wrócę do problemu granic gatunkowych. Wspomniane już jakości, tj. podejście subiektywne, patos, humor, a także dowcip i oryginalność autora, mogłyby być – w ramach specjalistycznego dyskursu naukowego – uznane za swego rodzaju odchylenia

czy dziwnienia. Sądzę jednak, że w tym przypadku doskonale wpasowują się one we wzorec tekstowy księgi jubileuszowej i jej poszczególnych rozdziałów – zawierają się w jej prototypowym schemacie gatunkowym. Oczywiście, w dużej mierze wchodzimy tu już w obszar **eseistycznej estetyzacji** dyskursu naukowego i, idąc dalej tym tropem, moglibyśmy dotrzeć aż do takich gatunków, jak „naukowy dziennik z podróży” naszego słowackiego kolegi Slavomira Ondrejoviča czy w końcu do naukowo-humorystycznych powieści Davida Lodge, co wchodzi już w zakres beletrystyki.

Po tych kilku wstępnych uwagach dotyczących ogólnego charakteru badanego gatunku przejdę do kwestii tych strukturalnych komponentów schematu tekstowego realizowanego w tomie zbiorowym, które są szczególnie istotne ze względu na funkcję tego gatunku. Zaczniemy od **tytułów** omawianych Festschriftów. Przeważają tytuły ogólne, uniwersalne, a w przypadku tomów poświęconych lingwistom oparte są one na słowie *język* lub *językoznawstwo*: *Język i jego przemiany* [Jazyk a jeho proměny]; *Język i kultura wypowiedzi* [Jazyk a kultura vyjadřování]; *Człowiek – język – tekst* [Člověk – jazyk – text]; *Języki, rozumienie, porozumienie* [Jazyky, rozumění, porozumění]; *Człowiek i jego język* [Človek a jeho jazyk]; *Język jako fenomen kultury* [Jazyk jako fenomén kultúry]; *Językoznawstwo w ruchu* [Jazykoveda v pohybe]; *Język i językoznawstwo w ruchu* [Jazyk a jazykoveda v pohybe]. Często występuje też wyraz *słowo*, ale przeważnie pojawia się on w tytułach tomów poświęconych leksykografom: *Wszystko, co może znaczyć słowo* [Co všechno slovo znamená]; *Słowo w słowniku* [Slovo v slovníku]; *Słowo – Twórczość – Dynamika* [Slovo – Tvorba – Dynamickosť]. W końcu dochodzimy do tytułów, które kładą nacisk na specjalność lub pasję jubilata: *Tekstologia i stylistyka* [Textika a štylistika]; *Oratio et ratio; Używanie i przeżywanie języka* [Užívání a prožívání jazyka], albo są bezpośrednim odwołaniem do konkretnej osoby: *Księga dla Krčmovej* [Bichla pro Krčmovó²]; *Aleg(r)acja dla Ewy* [Aleg(r)ace pro Evu]; *Karlik i fabryka lingwistyki* [Karlík a továrna na lingvistiku]. Te tytuły są silnie nacechowane intertekstualnie i interakcyjnie: są aluzjami do gwary hanackiej i mowy brneńskiej (tematyka najbliższa Marii Krčmovej), do zjawiska i terminu „alegacja” (z tytułu książki Evy Hajičovej) skontaminowanego z czeskim słowem *legrace* (‘zabawa’, ‘żart’), lub – w przypadku tomu dla P. Karlíka – do filmu „Charlie i fabryka czekolady”³.

Mniej ciekawe, w większości konwencjonalne i „schematyczne”, bywają podtytuły, czyli np.: *Ku czci X.Y., Z okazji 80 urodzin X.Y., Z okazji sześćdziesiątych urodzin X. Y., Z okazji jubileuszu x-lecia, Zbiór tekstów poświęconych X.Y., Poświęcone X.Y. z okazji jubileuszu x-lecia*. Do **elementów obligatoryjnych** na-

² Tytuł zapisany w dialekcie hanackim (przyp. tłum.).

³ Tytuł filmu w języku czeskim: *Karlík a továrna na čokoládu* (przyp. tłum.).

leży też fotografia (na początku, przy wstępnej nocie biograficznej). Wstęp może zawierać również kilka tekstów pochwalnych, np. odnoszących się konkretnie do zasług jubilata dla określonego wydziału, uniwersytetu, innego ośrodka lub ważnego projektu. Prawie zawsze dodana jest też bibliografia jubilata (przynajmniej wybór), czasem także spis literatury o nim (dotychczasowe noty biograficzne, hasła encyklopedyczne). Do elementów **fakultatywnych** należą np. **listy gratulacyjne** lub **dziękczynne** (to kolejne interakcyjne gatunki pojawiające się w tym obszarze), a także tekst samego jubilata.

W aspekcie charakterystyki struktury tekstu istotny jest też sposób **uporządkowania** poszczególnych artykułów w księgach jubileuszowych. Najmniej inwencji wymaga i najmniejsze niebezpieczeństwo wiąże się z ich kolejnością alfabetyczną – wg nazwisk autorów. Trudniejsze dla redaktorów jest przydzielenie tekstów do kilku części tematycznych, co musi nastąpić według określonego klucza, np. ogólne – specjalistyczne, diachroniczne – synchroniczne, lub do działów motywowanych zainteresowaniami badawczymi jubilata. W tym kontekście godna podziwu jest praca redaktorów publikacji poświęconej prof. Františkowi Čermákowi. Tytuł tomu: *Języki i językoznawstwo* [Jazyky a jazykověda], stanowi odbicie jego głównego dzieła *Język i językoznawstwo* [Jazyk a jazykověda], które miało już trzy wydania. Natomiast tytuły poszczególnych działów w sposób intertekstualny odnoszą się do tytułów monografii, tomów zbiorowych i artykułów prof. Čermáka, stanowiących obecnie reprezentatywne wykładniki jego dorobku naukowego:

- *Frazeologia i idiomatyka czeskiego i innych języków* [Frazeologie a idiomatika češtiny a jiných jazyků] – odniesienie do tekstu podręcznika: *Frazeologia i idiomatyka* [Frazeologie a idiomatyka];
- *Syntagmatyka i paradygmatyka czeskiego (i innego) słowa* [Syntagmatika a paradigmatica českého (a jiného) slova] – odniesienie do tekstu: *Syntagmatyka i paradygmatyka czeskiego słowa I-II* [Syntagmatika a paradigmatica českého slova I-II];
- *Studia z lingwistyki korpusowej* [Studie z korpusové lingvistiky] – odniesienie do zbiorowego tomu przekładów naukowych o takim samym tytule, którego jednym z redaktorów był F. Čermák;
- *Typologie i uniwersalia* [Typologie a univerzálie] – odniesienie do rozdziału o tak samo brzmiącym tytule w książce: *Język i językoznawstwo*;
- *Instrukcja obsługi leksykografii* [Manuál lexikografie] – odniesienie do książki o takim samym tytule;
- *Język czeski ogólny (potoczny) i literacki (Obecná a spisovná čeština)* – jeden z najczęściej poruszanych tematów studiów i artykułów F. Čermáka.

Jeśli chodzi o **poszczególne teksty** w Festschriftach, warto poddać analizie ich tematykę i styl, aspekty intertekstualne i interakcyjne – a przede wszystkim to, jak odnoszą się do osoby samego jubilata. O **roli wybitnych postaci** w nauce, o ich inspirującym wpływie i znaczeniu dla rozwoju dyscypliny – a w powiązaniu z artykułami jubileuszowymi również o wspomnianej już **kwestii nawiązań personalnych i kulturze** komunikacji specjalistycznej – snuć można długie rozważania. **Spójność** dyskursu specjalistycznego przejawia się w tym, że autorzy często ukierunkowują swoje teksty na główne tematy i zainteresowania badawcze jubilata, czyli np. w przypadku Jany Pleskalovej byłaby to dialektologia + onomastyka + język czeski w odmianie regionalnej wiedeńskiej; u Marii Čechowej jest to stylistyka + dydaktyka języka czeskiego + frazeologia. (W przypadku wybitnych, długowiecznych postaci, o wyjątkowo szerokim zakresie działalności, jak np. F. Daneš, J. Horecký lub M. Jelínek, można „trafić” w ich zainteresowania, poruszając niemal każdy temat.) Zdarza się, że autorzy odnoszą się również do (zdawałoby się) marginalnych lub chwilowych zainteresowań jubilatów. Np. „wzmianka” J. Krausa w czasopiśmie językoznawczym „Naše řeč” o wyrazie *minela* („zaskakujący błąd”, „nieudana akcja” (sport.)) i znane zamiłowanie jubilata do piłki nożnej zainspirowały I. Svobodovą do napisania artykułu na temat dziennikarstwa sportowego. J. Hoffmannová z kolei, w swoim artykule przeznaczonym dla A. Macurovej, odniosła się do dawnego studium jubilatki w czasopiśmie „Slovo a slovesnost” i do jej znanego zainteresowania powieściami detektywistycznymi...

Spójność mająca cechować księgi jubileuszowe, a wyrażająca się tego typu nawiązaniem, bywa jednak złudna: wśród autorów wielu tomów zbiorowych zdarzają się tacy, którzy przesyłają tekst na temat odpowiadający jedynie ich zainteresowaniom, bez żadnego związku z dorobkiem jubilata. Są też tacy, którzy zamieszczają w swoich tekstach jedno odniesienie (choćby wprowadzając tylko daną pozycję w spisie literatury pod artykułem) – i to wyłącznie dla dopełnienia formalności, „żeby nikt nie miał nic do zarzucenia”. Przeważają jednak związki intensywne i ich wyraźna manifestacja. Autorzy przejmują **terminologię** osoby, której poświęcony jest tom, oraz **cytują** prace jubilata (mogą to być zarówno cytaty motywacyjne, jak i rzeczywiście wykorzystane), np. bibliografia do artykułu N. Janočkovéj dla K. Buzássyovej zawiera aż 16 prac jubilatki! Autorzy analizują ponadto **konkretne poglądy** jubilata i odnoszą się do nich – przeważnie zgodnie, ale zdarza się, że również *polemicznie*, jak np. R. Adam w tomie poświęconym F. Danešowi:

Choć uważam Františka Daneša za wielką i inspirującą postać czeskiego językoznawstwa, do wystąpienia na konferencji z okazji jego jubileuszu wybrałem temat, w którym nasze poglądy się różnią. Zrobiłem tak w nadziei, że będzie to dla niego ciekawsze, niż gdybym mówił – w jego duchu i w jego cieniu – o kulturze językowej.

Na mój tekst [...] F. Daneš odpowiedział w dużej mierze polemicznie [...] W swoim referacie chciałbym się odnieść do jego zastrzeżeń [...]”⁴.

Inni autorzy wykorzystują tezy jubilata do **interpretacji konkretnych tekstów**, np. w tomie poświęconym J. Krausowi duża część autorów (M. Havlík, B. Hoffmann, N. Kvítková, M. Vajdlová) korzystała z jego prac o retoryce we własnych interpretacjach tekstów kazań i stylu poszczególnych mówców. Można też znaleźć teksty poświęcone analizie **indywidualnego stylu** bohaterów tomów zbiorowych, np. O. Šoltys w artykule *Jiří Kraus jako promotor* prezentuje znakomity styl wypowiedzi jubilata i jego pragmatyczne podejście do łacińskiej przysięgi podczas promocji studentów praskiego Wydziału Nauk Społecznych UK:

Jiří Kraus jako promotor stanie, obejrzy stojących studentów i nawiązując kontakt wzrokowy wygłosi głosem niedbałym i nieco zmęczonym, wprost, bez żadnego wprowadzenia, bezpośrednio z głębi swojej świadomości: ”scholares carissimi”. Ten zwrot jest nagle tak pragmatycznie bezpośredni, że nawet nieznamość łaciny, która u studentów jest niemal absolutna, nie stoi na przeszkodzie, by kontakt został nawiązany. [...] Zakończenie prezentuje Kraus głosem dramatycznym i proroczym [...], zstępuje pomiędzy studentów z wysokości swojej łacińskiej roli i statusu, a następnie po czesku i z uśmiechem rozdaje dyplomy.

Następnie – w prezentowanych tekstach dąży się do uwypuklenia jakości **retorycznych** dyskursu naukowego (więcej o tym zob. Mistrík, 1975), a także **społecznych i interakcyjnych** aspektów komunikacji naukowej (por. Čmejrková, Daneš, Světlá, rozdz. 5; Duszak 1998: 275-284). Slančová natomiast, wychodząc od systemu kategorii wyrazowych F. Mika, ukazuje, że w gatunkach omawianego typu, kosztem aparatu pojęciowego (konstytutywnego dla tekstów specjalistycznych), uwydatnia się nastawienie na kontakty międzyludzkie i odniesienie do własnych doświadczeń (Slančová 1996: 134). Wszystko to zbliża te teksty do stylu **eseistycznego**.

Spójność uwarunkowana specjalnością naukową przejawia się w tomie zbiorowym głównie w tym, że swoje teksty poświęcają jubilatowi ich **współpracownicy, przyjaciele, uczniowie i studenci**. Niektórzy odnoszą się do dzieła jubilata rzeczowo, na co wskazują już tytuły ich tekstów: *Jak Daneš rozvíja Mathesiusa* [Jak Daneš rozvíjí Mathesia], *Morawska kontynuacija syntaktickej koncepciji Františka Daneša* [Moravské pokračování syntaktické koncepce Františka Daneše], *O wieloaspektowym podejściu Františka Daneša do skladni* [O mnohoaspektovém přístupu Františka Daneše k syntaxi]. Inni zaś dziękują swoim na-

⁴ Tu i dalej obszerniejsze cytaty przedstawiam wyłącznie w przekładzie na język polski.

uczycielom i mistrzom bardzo emocjonalnie, jak np. J. Kostečka M. Čechovej lub A. Adamovičová F. Čermákowi (w tekście o znaczącym, motywowanym intertekstualnie tytule: *Panu nauczycielowi z miłością* [Panu učiteli s láskou]):

Mogę powiedzieć, że prof. Marie Čechová była dla mnie źródłem inspiracji i motywacji do dalszego samokształcenia przez cały czas od chwili, gdy zdałem u niej egzaminy kierunkowe i uzyskałem tzw. mały doktorat. Zawsze bezinteresownie służyła mi radą i pomocą w ciężkiej, ale pięknej pracy nauczyciela języka czeskiego w szkole średniej. Jeśli teraz sam staram się podobnie postępować ze swoimi uczniami, to m.in. dlatego, że właśnie tak traktowali mnie ci nauczyciele, których będę wspominać przez całe swoje życie. Profesor uniwersytecka Marie Čechová należy do ich grona. Dlatego właśnie jestem i zawsze będę Jej tak wdzięczny. Droga Pani Profesor, proszę przyjąć moje podziękowania i serdeczne gratulacje.

Jestem chyba jedną z grona nielicznych bezpośrednich współpracowników prof. Čermáka, który ma to szczęście, że może także zaliczyć Pana Profesora do swoich nauczycieli [...] Pierwsze zajęcia z leksykologii z wdzięcznością i miłością wspominam do dzisiaj [...] Profesor posiadał ten klucz, którym niepostrzeżenie otwierał wiele zardzewiałych zamków, a w naszych głowach wywazał językoznawcze drzwi jedne za drugimi. Wiał przez nie świeży, wcześniej nieznan wiatr [...] Wielu z nas tę wspaniałą szansę wykorzystało i pozwoliło się prowadzić przez Pana Profesora, który z właściwą sobie elegancją, zapałem i wyrozumiałością poprawiał nasze błędy [...] Pamiętam, że szybko nadaliśmy mu przydomek: „Pan Frazem” („Pan Idiom”) [...] Jedynie dzięki niesłabnącemu entuzjazzmowi i optymizmowi prof. Čermáka na końcu tego nieskończonego tunelu [...] ujrzeliśmy światło [...].

Motyw „otwierania drzwi” pojawia się zresztą w tekstach niejednokrotnie – za to samo dziękuje np. K. Ribarov E. Hajičovej:

Nie zapomnę wielu rzeczy, które zrobiła dla mnie Eva. [...] Zupełnie spontanicznie i naturalnie otwiera ona bardzo wiele drzwi, nie tylko przede mną. Otwiera je z miłością i skromnością – drzwi prowadzące do nauki, do rozmyślań, do ludzkości [...]

Właśnie w tomie poświęconym E. Hajičovej znajdziemy kilka tekstów, w których uznani lingwiści **wspominają** współpracę z nią, spotkania, rozmowy i wykłady:

I met Eva many years ago, the first time – as I remember – was in Pisa in the '70s, at one of the Summer Schools [...] I wish Eva many other years of work with us, we need you! (Nicoletta Calzolari)

I first met Eva Hajičová in Pisa in the summer of 1974, where we were both giving lectures [...] (Barbara H. Partee)

Eva once reminded me that we first met in the late 1960s, when she came to Cambridge for a meeting [...] I salute Eva with admiration for what she has done, and in gratitude for her friendship. (Karen Sparck Jones)

Odmienny charakter mają teksty inspirowane zainteresowaniami i pasjami osoby, której poświęcony jest tom, np. artykuł J. Vojtovej o terminologii winiarskiej poświęcony P. Karlíkovi jako miłośnikowi wina, teksty J. Hoffmannovej i J. Králíka dla J. Krausa jako miłośnika opery lub wyżej wspomniany tekst I. Svobodovej dla J. Krausa jako kibica piłki nożnej. Nierzadkie są też teksty zainspirowane **imieniem** jubilata: dla Petra Karlíka tak motywowane artykuły napisali np.: A. Bičan (*W czym Petr jest wyjątkowy czyli o możliwościach występowania sylabicznego „r” w języku czeskim (Čím je Petr zvláštní aneb kombinovatelnost slabičného /r/ v češtině)*), M. Čornejová (*Karel v toponimii Morav i Šlůska [Karel v toponymii Moravy a Szelska]*) i J. Pleskalová (*Petr i Karlík od XII do XXI wieku na terenach dzisiejszej Republiki Czeskiej [Petr a Karlík v průběhu 12.-21. století na území dnešní České republiky]*); J. Pleskalovej natomiast dedykowany był tekst Z. Hladkej (*Milá Jano, Jasiu, Janeczko... Materiál do badań nazw własnych i hipokorystyków [Milá Jano, Jájo, Janičko... Materiál pro výzkum rodnych jmen a hypokoristik]*), a dla M. Jelínka artykuł o nazwach miejscowych *Jelení, Jeleneč, Jelence, Jelenice, Jelenov* napisał R. Šrámek: (*O metodologii badania nazw własnych, w szczególności miejscowych – na przykładzie nazw s etnonimem jelen ‘cervus elaphus’ [K metodice výkladu vlastních jmen, zvláště místních – na příkladě proprií s etnonymem jelen, ‘cervus elaphus’]*). Imiona jubilatów trafiają też do **zdań użytych jako przykłady**: *Petr powiedział, żeby zawołali Marię*. (zdania użył Petr Karlík w tekście poświęconym Marii Krčmovej); *Przyszli Petr z Karlem*. (w jednym z tekstów dedykowanych Petrowi Karlíkowi); *Czy Ewa ostatecznie nie będzie spokrewniona z Honzą?* (w artykule F. Štichy, poświęconym Ewie Hajičovej, która ma syna Honzę). Motywację tekstu może stanowić także **lokalizacja** związana z osobą, której tom jest poświęcony: P. Novák poświęcił M. Krčmovej referat pt. *Brneńskie šalina / šelina* (‘tramwaj’); natomiast w artykule B. Hoffmanna *Atmosfera językowa w piśeckých tekstach Fráni Šrámka* związek miejscowy polega na tym, że zarówno F. Šrámek, jak i jubilat, F. Daneš, oraz autor artykułu uczęszczali do liceum w Pisku.

Charakter żywy i osobisty mają przeważnie teksty, które autorzy **poddają dialogizacji**, zadając **pytania** jubilatowi. R. Blatná w artykule pod tytułem *Wie-*

lowyrazowe przyimki w PMK⁵ (czyli *Kilka pytań do pana profesora*) [Víceslovné předložky v PMK (aneb Několik dotazů pro pana profesora)] zadaje F. Čermákowi kilka kolejnych pytań (*Myšli Pan, že to zjawisko může mieć szerszy związek z frekwencją zaimków w języku mówionym i pisanym? Pan by to zapewne zapisał jako +formalność / -ewaluacyjność. Nie myślę się, prawda, Panie Profesorze?*), a kończy tekst następująco: *Panie Profesorze, będę Panu wdzięczna za ustosunkowanie się do tego, ponieważ w wielu kwestiach nie mam pewności, czy postępuję prawidłowo. Dziękuję Renata.*). E. Hajičová swoją interakcję z jubilatą P. Karlíkiem czyni bardziej swobodną i lekką – referat nazwała: *Trzy pytania do Petra Karlíka (i trzy orzeszki dla Kopciuszka)*⁶ [Tři otázky pro Petra Karlíka (a tři oříšky pro Popelku)]. Tekst zakończyła następująco:

Trzy pytania do Petra Karlíka czekają na odpowiedź – i nie mogę się doczekać, kiedy te trzy orzeszki dla Kopciuszka otworzy on i rozłupie. A propos: o co właściwie chodzi ze związkiem znaczeniowym między pytaniami i Petrem Karlíkiem z jednej strony a orzeszkami i Kopciuszkiem z drugiej (przy oczywistym założeniu, że koreferencja występuje nie pomiędzy Kopciuszkiem a Petrem Karlíkiem, ale pomiędzy Kopciuszkiem a autorką niniejszego referatu)?

W tekście poświęconym Jurajowi Dolníkowi J. Vaňko pisze: „Žyczę naszym Jubilatům [...], by jak najczęściej byli uczestnikami pozytywnie wartościowanych aktów mowy”. I rzeczywiście, nasze teksty są wprost przesiąknięte pozytywnymi **aktami mowy**. Nie brakuje gratulacji, podziękowań, wyrazów czci, pochwał, wyrazów uznania, komplementów i pochlebstw, grzeczności i skromnego umniejszania własnej osoby („Jak jubilatka i nauczycielka mojej skromnej osoby dobrze wie...”). Poza tym niezliczone są określenia o pozytywnym znaczeniu wartościującym, typu: *wybitna postać, prekursor, nowator, koryfeusz czeskiej składni, geniusz słowackiego językoznawstwa, jego genialność i wyjątkowość, inspirujący, rozległy dorobek naukowy jubilatki...* Warto tu wspomnieć także o dwu znaczeniowo bliskich typach przymiotników – z jednej strony przymiotnik dzierzawczy *Danešův*, czyli ‘Daneša’ (*Danešův přístup, rozbor; Danešova teorie, vize* itd.), z drugiej przymiotnik utworzony od nazwiska: *danešovský* (‘daneszowski’) (*danešovský duch, Pražská škola ve svém danešovském ztělesnění, danešovsko-komárkovský model*), tłumaczone na angielski jako *Danešian* („Danešian inspirations”).

Kwestią istotną dla omawianego tematu są ponadto dwie stylistyczne jakości, symptomatyczne dla omawianych tekstów i przejawiające się w nich w różnych

⁵ Pražský mluvený korpus.

⁶ *Tři oříšky pro Popelku* (niem. *Drei Haselnüsse für Aschenbrödel*) – film produkcji czechosłowacko-niemieckiej (NRD) z 1973 roku w reżyserii Václava Vorlíčka.

formach lub połączeniach. Jedną z nich jest **patos**, wyrażenia wzniosłe, obrazowe, pełne figur retorycznych, upoetyzowane lub ujęte w stylu romantycznym: J. Dolník określany jest np. mianem „Fausta lingwistyki”. Wydaje się, że wzniosłe poetyckie sformułowania cechują głównie „pochwalne” teksty słowackie – porównanie ksiąg jubileuszowych czeskich i słowackich mogłoby być również ciekawym tematem badań naukowych. Teraz podam przynajmniej kilka przykładów – np. J. Sabol pisze o J. Mistríku następująco:

Jubilat urodził się w środkowosłowackiej wsi Špania Dolina [...] w górskiej wsi, w której szum chłodnego wiatru mieszał się z optymistycznym szumem potoku płynącego na południe, w której słońce było skąpe, i dlatego często zastępował je blask kaganków [...].

A tak pełna uwielbienia studentka pisała o O. Orgoňovej:

Wzniosłe imię zdawało się zapowiadać wzniosłą pracę. [...] Imię córki ostatniego cara Rosji z pewnością pobudzało fantazję młodej Olgi, która – podobnie jak jej rosyjska imienniczka – uwielbiała czytać. Młodość przeżyła w Bratysławie, gdzie urodziła się podczas kwitnącej wiosny. Perła Dunaju (tu: Bratysława) [...] z pewnością pozytywnie wpływała na bystrego ducha przyszłej lingwistki. Jednak sam Dunaj nie mógł tej utalentowanej, ciekawej i pojętnej studentce wystarczyć. Śniła o morskim wietrze, języku miłości i o Montmartrze. [...]

Na koniec należy wymienić jeszcze jedną, na szczęście wyrazistą a nieodłączną cechę wielu tekstów dedykowanych jubilatam – są **pełne humoru, dowcipne i żartobliwe**, zdradzają często godną podziwu inwencję i kreatywność autorów. Olga Orgoňová jako „dar dla jubilata Juraja Dolníka” stworzyła „dadaistyczny łamaniec językowy” oparty na grze językowej z inicjałami **JD**: przypisała mu takie atrybuty, jak „dominujący językoznawca”, „językowa dynamika”, „demokratyzacja języka”, cechy – jak jasnowidzenie, delikates, dyplomacja... T. Holasová cały tekst poświęcony M. Krčmovej oparła na aliteracji i zatytułowała go: *Pięć ewentualnych porad prowadzenia profesjonalnej prezentacji – Pani Profesor z okazji pięćdziesięciolecia* [Pět případných poučení pro provedení profesorské přednášky pro paní profesorku při příležitosti pětadesátin]. Porady wyglądają np. tak: „Przed przyjściem przejrzymy przygotowane papiery...”. „Publiczność powitamy podług praw prezentacji – przyzwóicie powabnie przyodziani...”. „Po przedstawionej prezentacji przychodzi pasujący poklask [...]”.

Na koniec chciałabym tu przywołać wiersz, jaki ułożyła anglistka J. Tárníková dla E. Hajičovej:

There was a linguist of eminence in Prague
 whose theory was far from vague:
 looking for bridges and interfaces
 she never missed the secret traces
 of topic-focus articulation,
 negation and allegation.

And

this is what backs my speculation
 about her brain quicker than a whip...

This Eve can't be from Adam's rib!

To Eva with love and admiration

Jarmila Tárnyiková

Sądzę, że interakcyjność, intertekstualność i interdyskursywność – jako typowe właściwości gatunku Festschriftu – zostały tu ukazane wystarczająco wyraźnie. Należy wspomnieć jeszcze o aspekcie interlingwistycznym, tj. o **wielojęzyczności**. Dla nas zupełnie naturalna jest ta czesko-słowacka, która znalazła odbicie w tym artykule. Jednak w tomach poświęconych czeskim i słowackim językoznawcom nierzadko pojawiają się też teksty w języku polskim, rosyjskim, niemieckim i angielskim (jak wiersz J. Tárnyikovej). Do tego zaliczyć także należy łacinę niektórych laudatorów, jak np. w przypadku V. Petkeviča, który artykuł poświęcony F. Čermákowi kończy następująco: „Kończę emfatycznym – niestety częściowo homonimicznym – zawołaniem: Laus tibi, Francisce, tribuatur! (tu jednak ‘laus’ oznacza łacińską chwałę, nie niemiecką wesz!)”. Mniej wprawni łacinnicy stosują zaś tradycyjne pozdrowienie, którym chyba i ja mogę zakończyć swoje wystąpienie: „*Ad multos annos! Omnes optima!*“.

Žródla

Aleg(r)ace pro Evu. U příležitosti 70. narozenin prof. Evy Hajičové. Eds. Jarmila Panevová/ Barbora Vidová Hladká. Praha 2005.

Co všechno slovo znamená. Sborník příspěvků věnovaných profesorce PhDr. Marii Čechové, DrSc. Eds. Dobrava Moldanová/ Mieczyslaw Balowski. Ústí nad Labem 2007.

Člověk – jazyk – text. Sborník z mezinárodní lingvistické konference konané u příležitosti životního jubilea prof. PhDr. Jana Kořenského, DrSc. Ed. Alena Jaklová. České Budějovice 2008.

Človek a jeho jazyk 1: Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. Klára Buzássyová. Bratislava 2000.

Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomira Ondrejoviča. Ed. Sibylla Mislovičová. Bratislava 2008.

- Jazyk a jeho proměny. Prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu. Eds. Michaela Čornejová/ Pavel Kosek. Brno 2008.
- Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Venované prof. PhDr. Jurajovi Dolníkovi, DrSc. k životnému jubileu. Ed. Oľga Orgoňová. Bratislava 2007.
- Jazyk a kultura vyjadřování. Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám. Eds. Petr Karlík/ Marie Krčmová. Brno 1998.
- Jazykoveda v pohybe. Autori a autorky venujú k životnému jubileu Prof. PhDr. Oľge Orgoňovej, CSc. a prof. PhDr. Jurajovi Dolníkovi, DrSc. Ed. Alena Bohunická. Bratislava 2012.
- Jazyky a jazykověda. Sborník k 65. narodeninám prof. Františka Čermáka. Eds. Renata Blatná/ Vladimír Petkevič. Praha 2004.
- Jazyky, rozumění, porozumění. Sborník k životnímu jubileu Aleny Macurové. Eds. Petr Mareš/ Irena Vaňková. Praha 2007.
- Karlík a továrna na lingvistiku. Prof. Petru Karlíkovi k šedesátým narodeninám. Eds. Aleš Bičan/ Jan Klačka/ Petra Macurová/ Jana Zmrzliková. Brno 2010.
- Oratio et ratio. Sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause. Eds. Světlá Čmejrková/ Ivana Svobodová. Praha 2005.
- Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. Mária Šimková. Bratislava 2010.
- Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds. Klára Buzássyová/ Bronislava Chocholová/ Nicol Janočková. Bratislava 2012.
- Struktura, variety, funkce. Sborník k 70. narodeninám prof. Oldřicha Uličného. Slavica Pragensia XLI, AUC – Philologica 2. Praha 2006.
- Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Řada jazykovědná, D3. Prof. Milanu Jelínkovi k 80. narodeninám. Ed. Martin Tichý. Opava 2003.
- Štylistika v kontextu historie a súčasnosti. Docentce Evě Minářové k životnímu jubileu. Eds. Květoslava Klímová/ Ivana Kolářová/ Jana Marie Tušková. Brno 2013.
- Teorie a empirie. Bichla pro Krčmovó. Eds. Tomáš Hoskovec/ Ondřej Šeřčík/ Radim Sova. Brno 2006.
- Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie při príležitosti životného jubilea prof. dr. Jozefa Mistrika, DrSc. Bratislava 1989.
- Užívání a prožívání jazyka. K 90. narodeninám Františka Daneše. Eds. Světlá Čmejrková/ Jana Hoffmannová/ Eva Havlová. Praha 2010.
- Ondrejovič, Slavomír (2006): Sedem a pol. Zápisky z tzv. vedeckej turistiky. Bratislava.

Literatura

- Černý, Jiří/ Holeš, Jan (2008): Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky. Praha.
- Čmejrková, Světlá/ Daneš, František/ Světlá, Jindra (1999): Jak napsat odborný text. Praha.
- Duszak, Anna (1998): Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa. Warszawa.
- Mistrík, Jozef (1975): Žánre vecnej literatúry. Bratislava.
- Hoffmannová, Jana (2001): Odborný diskurz a vědecká komunikace v nových publikacích. W: Slovo a slovesnost 42, s. 115-121.
- Hoffmannová, Jana. (2002): Hand-out jako žánr: univerzália textové výstavby vs. specifika českého úzu. W: Hladká, Zdeňka/ Karlík, Petr (eds.): Čeština - univerzália a specifika 4. Praha, s. 163-170.

Hoffmannová, Jana (w druku): Stylistická profilace sféry odborné komunikace: kolik neformálnosti snese současný vědecký text? Banská Bystrica.

Mareš, Petr (2004): Hry na neformálnost. K neformálnímu vyjadřování v současných odborných textech. W: Hladká, Zdeňka/ Karlík, Petr (eds.): Čeština – univerzália a specifika 5. Praha, s. 332-339.

Slančová, Dana (1996): Praktická stylistika. Prešov.

Artykuł powstał w ramach projektu grantowego nr 406/12/1829 (*Stylistika mluvené a psané češtiny*), finansowanego przez Agencję Grantową Republiki Czeskiej.

Tłumaczenie: Aneta Wysztygiel (Daszuta). Za rewizję przekładu autorka wyraża wdzięczność prof. dr hab. Teresie Dobrzyńskiej (IBL PAN).

Prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.

Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

e-mail: hoffmannova@ujc.cas.cz